

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА У ФІЛОСОФСЬКИХ РЕФЛЕКСІЯХ

Беата Гофрон

ГОЛОВНІ ПРІОРИТЕТИ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.



У статті якість і рівність визначаються як пріоритети сучасної освіти. Акцентовано увагу на ролі освіти в досягненні соціальної справедливості. Показано важливість таких проблем як рівний доступ дошкільної і початкової освіти, профорієнтація, запобігання суспільної маргіналізації і допомога суспільно скривдженим, навчання упродовж цілого життя, для встановлення нової моделі суспільної інтеграції.

З давніх давен, починаючи ще з доби Платона, мислителі різних часів, зокрема творці Декларації Незалежності США, французькі просвітники та англійські гуманісти, віками боролися за реалізацію ідеалів рівності, справедливості, свободи і людської гідності. Але в сучасному світі постійно виникають суперечки, конфлікти, які неможливо побороти. Новий перебіг історії, розпочатий крахом світової системи соціалізму у 1989 р., ознаменував тріумфальну ходу невблаганної економічної логіки лібералізму, що спирається на право сильнішого, спричинює зростання нерівності у світі. Найбільш очевидними проявами таких нерівностей, на нашу думку, є: 1) зростаючі симптоми суспільного песимізму; 2) нова так звана багатовимірна злиденність, яка в результаті зубожіння культурного, матеріального, духовного, чуттєвого рівня збільшилася; 3) зменшення ролі суспільного капіталу в суспільстві (ризик і домінуючі індивідуалістичні нахили нищать довір'я щодо інтерперсональних стосунків); 4) конфліктний вертикальний характер суспільних відносин, спричинених логікою дій різних груп інтересів, та боротьба, конфлікти між етнічними чи релігійно-культурними групами; 5) заміна громадської сфери, що створює цивілізацію, засиллям меркантилізму, що спричинює індивідуалізм та ізоляцію [13, 219–222].

У Європі суспільний зв'язок підлягає деградації в результаті напружень, які виникають між автохтонним населенням (більшістю) і мігрантами (меншістю). Для Сполучених Штатів Америки існує загроза перманентного

конфлікту між нижчим класом, що в основному складається з чорних, і рештою суспільства, у більшості — білою. Зростає безробіття і явище суспільної ізоляції навіть у багатих країнах. У світі зберігається нерівномірність розвитку, згідно з дослідженнями CNUCED середній річний прибуток на 1 жителя коливається від 300 доларів США в найменш розвинених країнах до 21 598 в промислових [13, 11].

XXI ст. стоїть перед основним викликом — **реконструкцією людських спільнот**. Лінійне продовження засад кінця XX ст. не передбачає гарної долі. Масовість та індивідуалізм, характерні для першої генерації технології інформації й комунікації, сьогодні змінюються іншою технологічною генерацією, де ідею інтеракції починають шукати в мережі. Когнітивне суспільство, що ґрунтується на поділі знань і пізнаваних явищ, спричинених інтерперсональними відносинами без кордонів, які стали можливими внаслідок глобалізації, певно, сприяли виокремленню постматеріальних цінностей. Отже, солідарність і новий дух спільноти можуть знову і природним чином стати засадою організації життя, а також альтернативою руйнування і знищення суспільних зв'язків. У такому контексті соціалізуючі установи, особливо сім'я і школа, можуть знову відіграти роль бази, на основі якої формуватиметься майбутнє суспільство.

Як стверджує В. Андрущенко, входження в Болонський процес вимагає радикальної модернізації змісту педагогічної освіти. Її лейтмотивом мають стати ліквідація застарілих міфів, своєрідної ідеологізації освіти, притаманної тоталітарному суспільству, вилучення дріб'язкового матеріалу й наближення до реального історичного процесу, сучасних соціокультурних реалій та прогнозованого майбутнього [1, 126].

Основні системи як джерела **людського капіталу** (Х. Бекер), **культурного капіталу** (П. Бурдь'є), **суспільного капіталу** (А. Путман) можуть допомогти формувати новий суспільний порядок у XXI ст. Найважливішим здається тут навчання для справедливості. Такі цінності як **рівні шанси**, відповідальна свобода, шанування інших, захист слабших, визнання *іншості* впливають на нові підходи до дій щодо суспільної справедливості і захисту демократичних цінностей.

Згідно з Г. Аренд існують три сфери суспільного життя — **публічна, ринкова і приватна**. Якщо публічна сфера повинна підтримувати цінності, притаманні справедливості, то ринок і світ праці ведуть до дискримінації, а приватна сфера характеризується ізоляцією, яка є похідною індивідуальних виборів. Школу можна трактувати як сферу публічної діяльності, як середовище і місце соціалізації. У суспільствах, що перебувають у кризовому стані і диференційованих щодо культури, визначення школи як публічної сфери підкреслює її незамінну роль у творенні суспільної спільноти, людської мобільності і у навчанні жити в спільноті. У кінцевому підсумку все, що відбувається у шкільному просторі, впливає на процес становлення стабільного суспільства. Власне через створення багатьох освітніх спільнот, котрі керуються засадами демократичної участі, виховується справжній громадянин. Основну мету демократичного навчання становить справедливий доступ до фундаментальних політичних прав. У такій школі, що є стовпом освіти упродовж всього

життя, формуються компетенції, необхідні для безупинної соціалізації, тобто консолідації культур, які зможуть протистояти процесам відчуження.

На думку М. Євтуха, інтегральним показником результативності будь-якої педагогічної системи виступає рівень розвитку особистості [2, 43]. Пріоритетною метою суспільного прогресу сьогодні постає забезпечення верховенства загальних, сукупних інтересів людства. Із таких позицій слід оцінювати і сутність прогресу. Виростати має лише те, що зберігає основи життя, покращує якість життя і праці, зменшує залежність людини і стимулює її поривання до самовизначення, до прояву ініціативи, забезпечує впевненість людей у майбутньому. У цій ситуації бачиться важливою консолідація суспільства на основі цінностей, які мають інтегральний характер для усіх його прошарків, незалежно від конкретних соціально-політичних сил, незалежно від конкретних соціально-політичних інтересів представників кожної з них. До таких цінностей передовсім належить гуманізм. Це поняття поширюється на усі сфери життєдіяльності людей. У найзагальнішому розумінні гуманізм означає орієнтацію на саму людину, її запити і потреби. У гуманізмі втілюється поривання особистості до щастя й досконалості [2, 46].

Світ вимагає інтегровальних дій. Школа може започаткувати процес вирішування конфліктів та суспільної інтеграції так, щоб непривілейовані класи не стали предметом ідеології відчуження. Треба також, щоб школа формувала ідею людяності, яка виходить за межі суспільних категорій, де кожна людина рівна іншій у процесі безупинної інтеграції, незалежно від того, яку визнає релігію, якої вона національності, який має колір шкіри і т. ін. Якщо система освіти не вирішуватиме долі індивідів, непривілейовані класи багатих країн залишаться в'язнями свого безсилля, а країни, що розвиваються, ніколи не здобудуть засобів для прогресу, оскільки не зможуть використати можливості, які створює світовий ринок. У всіх суспільствах, незалежно від їх стадій розвитку, посилюватиметься напруження з мірою зростання прірви між багатими і бідними, яку неможливо буде ліквідувати. У зв'язку з цим необхідне встановлення норм і визначення шляхів суспільного порозуміння у сфері соціальної справедливості.

Автори Доповіді Європейської Комісії визначають, що для встановлювання нової моделі суспільної інтеграції слід визнати пріоритет чотирьох проблем: 1) дошкільна освіта і початкова школа; 2) переорієнтація в кінці обов'язкового навчання; 3) запобігання суспільній ізоляції і допомога суспільно скривдженим; 4) навчання упродовж цілого життя [12].

Основне значення має **виховання дитини в ранньому дитинстві**. Хоча вік, у якому починається формальне навчання, різний в окремих країнах, існують також великі розбіжності в середньому періоді відвідування дитячих закладів (від 1 до понад 3 років). У той же час відчувається погодження з тим, що досвід раннього дитинства має вирішальний вплив на розвиток особистості, а згодом і на суспільну інтеграцію. Рання школяризація може вплинути на рівність освітніх шансів, сприяючи усуненню початкових труднощів, пов'язаних із бідністю, шкідливим суспільним чи культурним середовищем. Гармонійний розвиток дитини вимагає комплементарності між шкільною і сімейною освітою.

Тому дошкільна освіта, організована для непривілейованих груп, ефективна, позаяк ці сім'ї розглядають школу часто як чужий світ, код якого і звички незрозумілі. Тому важливою метою системи освіти слід визнати протидію суспільній беззахисності дітей із непривілейованих та маргінальних середовищ, щоб перервати зачароване коло бідності й маргінальності. Допомогти в цьому можуть програми «раннього старту» для молодших дітей і загальна дошкільна освіта. Вони особливо важливі для бідних і дисфункціональних сімей, які не можуть забезпечити гарної ранньої освіти, що значно ускладнює суспільну інтеграцію. Такі сім'ї або не володіють відповідними засобами, або недооцінюють значення ранньої освіти. Прірва між дітьми із середніх і вищих прошарків, які мають підтримку сім'ї та діють відповідно до стандартного освітнього шляху, і дітьми з нижчих прошарків, швидко зростає. Це спричинює шкільні невдачі і неприйнятність. Дошкільне виховання може допомогти сім'ям в освіті їхніх дітей [17]. А оскільки існує тісний зв'язок між бідністю і шкільними невдачами, раннє визначення щодо початкової освіти могло б бути справжньою інвестицією в розвиток людських ресурсів.

Крім розповсюдження початкової освіти, слід розвивати старанно запрограмовані так звані інтервенційні програми, допомагаючи сім'ї, особливо там, де спостерігаються несприятливі умови. Такі програми повинні заохочувати до міцних взаємозв'язків школи і сім'ї. Дітям, що походять з неблагонадійних середовищ, необхідна допомога у школі після уроків, її можуть здійснювати місцеві товариства, волонтери тощо. Така система результативна в Данії, де місцева громада бере відповідальність за дітей з неблагонадійних сімей. Доречно було б запропонувати таке рішення проблеми і для країн, в яких домінують доктрина «єдиної школи» і монополія публічних шкіл.

Другим, поряд із дошкільним вихованням, важливим для суспільної інтеграції рівнем навчання є **початкова освіта**, якій віддається пріоритет у публічних інвестиціях. Освітня політика повинна здійснити два завдання — забезпечити високу **якість навчання і справедливість**. Зміцнення демократії в освіті вимагає гарантування всім молодим людям, що закінчують обов'язковий цикл навчання, отримання основ елементарних знань і умінь [7]. Завданням держави є забезпечення гарної якості загального навчання для якнайбільшої кількості людей. У прагненні дотриматися справедливості слід дбати про те, щоб жодному учневі, який має відповідні знання і компетенції, не закривати доступу до освіти тільки тому, що немає можливості її оплатити.

Освіта — це спільне багатство, яке не може підлягати загальним ринковим правилам. Згідно з логікою справедливості і правом на освіту, йдеться про зведення до мінімуму ситуацій, в яких певні особи чи суспільні групи позбавлялися б доступу до освіти. Держава повинна відігравати перерозподільчу роль в наданні освітніх послуг насамперед дітям з непривілейованих прошарків. Це вимагає виявлення в ранньому періоді навчання перешкод, часто пов'язаних із сімейною ситуацією учнів, і здійснення політики позитивної дискримінації щодо учнів, які найбільше зазнають труднощів. Тому треба забезпечити додаткові засоби і застосувати спеціальні педагогічні методи, які вже діють у

багатьох країнах, зорієнтованих на визначені групи закладів, що розміщені в непривілейованих міських і сільських сферах.

Проте слід уникати створювання гетто і тим самим будь-якої форми сепарації від учнів, які застосовують традиційну шкільну науку. Системи підтримки можна організувати усередині всіх закладів: більш вільне, більш гнучке навчання, організоване для учнів, які менш пристосовані до шкільної системи, проте мають більші здібності до інших типів діяльності. Така система передбачає специфічний ритм навчання та класи із обмеженою кількістю учнів. Водночас почергове поєднання навчання у школі і роботи на підприємстві дають можливість краще підготуватися до праці. Ці дії повинні, якщо не обмежити, то принаймні звести до мінімуму відсіювання під час навчання і зменшити шанси залишити школу без кваліфікації. Слід також передбачити способи відновлювання і доповнення освіти, щоб люди без професійних кваліфікацій могли її здобути. Треба систематично розвивати структури, які пропонують змаргіналізованій популяції молоді чи дорослих нові шанси, дозволяють користуватися новими формами підготовки. Важливим пріоритетом після забезпечення всім дітям доступу до початкової освіти, є розширення доступу до середньої шкільної освіти, спочатку на рівні першого циклу, а потім на чергових рівнях [16, 10].

Головним стрижнем у реформуванні системи освіти з акцентом на задоволення потреб людей у XXI столітті, як зазначають П. Таланчук та Г. Онкович, має бути надання рівних можливостей усім громадянам отримати високоякісну конкурентноспроможну професію та широку освіту [5, 433].

У США користується успіхом експеримент *Success for All* (інтенсивних шкіл) як відповідь на кризу освітньої системи, що бореться з невдачею майже третини учнів початкової і середньої школи [13, 143–144]. Учні, які мають невдачі (а також учні, що належать до групи ризику) — вихідці переважно з непривілейованих, бідних середовищ, належать до етнічних меншин, які не володіють англійською мовою (багато з них живуть у неповних сім'ях). Провідна ідея інтенсивних шкіл базується на переконанні, що можна забезпечити всіх учнів цієї вікової групи однаковим рівнем навчання. Це пов'язано з необхідністю прискореного ритму праці учнів, які відстають, щодо учнів із привілейованих середовищ. Йдеться про те, щоб запропонувати зразкові школи тим учням, які мають труднощі. Концепція цих шкіл базується на переконанні, що методика навчання, яка застосовується щодо здібних дітей, використовується також і для всіх інших. Не можна сприймати учнів, які мають труднощі, як нездібних до навчання в нормальному ритмі, а навпаки, слід визначити їм сміливу мету для реалізації в конкретно визначеному часі. Кожен учень, а також батьки і вчитель повинні бути переконані, що невдачі не є неминучі. Усі повинні створювати разом з персоналом школи відповідальний колектив, який матиме повноту прав. Цей шкільний колектив, опрацювавши бачення бажаної школи, розпочинає створювати інтенсивну школу, яка вчитиметься самостійно вирішувати проблеми [6, 95].

Важливою системою дій, що слугує суспільній інтеграції, є **переорієнтація і поради**, отримані наприкінці обов'язкового навчання. Головна користь від них — зміна багатьох суспільних конотацій, які ставлять учнів, що перебувають у важких умовах, у ще гірше становище. Переорієнтація повинна розбудити бажання досягти певних обривів, які самостійно не вимальовуються в їхніх думках.

Вимоги суспільної інтеграції не повинні також нехтувати явищами, що полягають у появі своєрідного «підкласу» — меншості ізольованих і невизнаних, маргінальних індивідів. Членами цього «підкласу» стають люди, які свого часу зазнали шкільних невдач — відсіву і високого рівня невизнання. Про високий рівень марнотратства людського потенціалу, великих індивідуальних і суспільних коштів свідчить той факт, що маргіналізації підлягає майже 10–12% молоді в Європі, яка не закінчує обов'язкового навчання. Це одна з дуже актуальних проблем — люди, яким сім'я, суспільне походження, обставини життя не дають найменших шансів на майбутнє. Тут необхідні такі міжвідомчі інтервенції, завдяки яким освітні ініціативи були б доповнені кооперуванням в таких галузях, як житлове будівництво, охорона здоров'я, суспільна опіка, працевлаштування, справедливість. Вчителі, що перебувають у середовищі значного знедолення, повинні знайти підтримку міжсекторних соціальних служб. Експериментальні проекти розвитку «другого шансу завдяки школі» (диференційовані в місцевих і народних контекстах) завдяки мобілізації діячів освіти, відповідних методів навчання і виховання, могли б повернути ізольованих (маргіналізованих) на шлях інтеграції (і навіть успіху), залучити їх до навчання.

Важливим методом подолання різного типу ізоляції може бути навчання упродовж цілого життя (**неперервна освіта**), яка поєднує всі аспекти освітньої політики — початкову освіту, освіту «другого шансу», освіту дорослих, освіту в місцевих спільнотах, традиційну освіту. Основним критерієм для всіх, хто організовує неперервну освіту, є умова рівних шансів. Індивідуальні способи навчання, застосовані під час постійного навчання, створюють нові шанси всім тим, хто не міг із різних причин закінчити повний цикл навчання чи залишив школу через невдачі. Неперервна освіта дає змогу упорядкувати різні цикли навчання, організувати перехід між ними, диференціювати шляхи навчання і їх оцінювати.

Основна її умова — забезпечення різновидності перебігу навчання і постійної можливості пізнішого повернення до шкільної системи. Це, очевидно, вимагає продумання (нового переосмислення) окремих рівнів навчання (особливо загального навчання на середньому рівні) і зв'язків між ними. Якщо б умова неперервного навчання була повністю реалізована, дискусії на тему селекції й орієнтації були б прозорими, а рівні шанси набули б свого повного значення.

Заслугує на увагу позиція О. Савченко щодо необхідності формування в загальноосвітній підготовці випускника адаптаційного механізму — готовності до неперервної освіти, що зумовлене потребою забезпечування конкурентноспроможності і знаходження ним місця працевлаштування.

